

Történelemtanítás tudományos háttér nélkül?

A történelemtanítás tartalmáról és értelméről folytatott diskurzusban fontos kérdés, hogy feladata-e a történelemtanításnak a nemzeti identitás erősítése? S ha igen, akkor hozzájáruljanak-e valahogyan ehhez a történészek? Mit tegyen a történész, ha neki nem ez az ars poeticája? Az Iskolakultúra 2015. évi 7–8. számában Gyáni Gábor írt erről (Gyáni, 2015), erre és a szerző ezzel kapcsolatos más írásaira szeretnék reagálni.

Gyáni szerint más a szakma és más az iskolai oktatás feladata. A történész szakmáé alapvetően „a múltat illető racionális tudás előállítását” (2015, 65. o.), habár ez az eszmény a történettudomány önrétegzési problémái miatt nem mindig megvalósítható. Ilyen probléma egyrészt a szkepszis,¹ másrészt az emlékeztörténet, amely főleg Pierre Nora működésének köszönhetően vált fontossá, és eredeti szándéka szerint a nemzettudat erősítését szolgálja.² Ugyanakkor Gyáni Gábor szerint a történelemtanítás az állami oktatáspolitikai szolgálatában áll, és annak céljait követi.³ Ezért kell, hogy szétváljanak a szakma és az iskolai tanítás útjai. Ha az oktatáspolitikai fontosnak tartja a nemzettudat erősítését, a szakma számára pedig ennek nincs jelentősége, akkor nincs más választás. Ugyanakkor a szerző szerint az utóbbi években a társadalmi érdeklődés az állami célszisztemhez közelít, ezt mutatja a Trianon iránti figyelem.⁴ Tehát úgy tűnik, a szélesebb, nem szakmai olvasóközönség mást is igényel a történésztől a „racionális tudás előállítása” mellett.

De ha mégis elfogadjuk a fenti érvelést a szakma és a pedagógia különválásáról, akkor mi lesz a történelemtanítással? Elárvul, magára marad? A probléma összefügg a nemzettudat kialakulásának értelmezésével. Ez az értelmezés a modern nemzettudat 19. századi megjelenését hangsúlyozza, és azt emeli ki, hogy a nemzet az, ami múltat teremt magának. Ha egy állam nemzetállamként definiálja magát, akkor tudatosan építi a nemzetet. Ebben az építkezésben fontos „tégla” (vagy inkább „szegletkő”?) a nemzeti szellemű történelemtanítás.

Ugyanakkor a 19. században megjelent a nemzettudat alternatívája, a marxista osztálytudat, ami az „elnyomott dolgozók”, a munkásosztály és a „dolgozó parasztság” összetartozását, közös identitását próbálta erősíteni. Ez az eszme valóban teremtett múltat magának, ahogyan a ma már korosodó nemzedék megtanulta, „a történelem osztályharcok története”. A marxizmus a nemzettudatot az uralkodó osztály ideológiájának tartotta, és ennek túlhaladását, megszüntetését tűzte ki célul. Erre az osztályharcos személtre az 1945–1990 közötti időszakból számtalan hazai példát is fel lehet sorolni. Kezdetjük megint az oktatással, s azon belül a történelemtanítással is; folytathatjuk közterületek, iskolák elnevezésével, emlékművek állításával; vagy akár sportegyesületekkel (Spartacus, vagy nálunk még Kinizsi és Dózsa mint névadó).

De ez önmagában kevés volt: a marxista–leninista ideológiát követő pártok, ahol hatalomra kerültek, a nemzettudatot nem kerülhették meg, valahogyan viszonyulniuk kellett hozzá. E viszonyoknak több változata is volt, de a 20. század végére ezek a pártok vereséget szenvedtek: Kínát és néhány kisebb országot kivéve elveszítették a hatalmat, majd marginalizálódtak, vagy meg is szűntek. A fenti gondolatmenet szerinti szintén „csak”

19. századi nemzettudat viszont „köszöni, jól megvan”, ahogyan ezt Gyáni Gábor is tapasztalja.

Milyen tanulságot lehet ebből levonni?

1. Talán túl hangsúlyossá vált, hogy a modern nemzettudat a 19. század terméke. Kialakulását elemezve érdemesebb lenne több figyelmet szentelni annak, hogy milyen identitásformákra épült rá, pl. Szűcs Jenő kutatásai és gondolatai alapján (1974). A Gyáni Gábor által is idézett Pataki Ferenc szerint a nemzettudat „a személyiség archaikus alaprétegére épül” (2011, 13. o., idézi: Gyáni, 2016, 276. o.). Más helyen azt írja Pataki, hogy „a nemzeti besorolás és önbesorolás sajátos átszemélyesült, úgyszólván velünk született, s mint később látjuk, a szocializáció kezdeti szakaszán alakuló sokféle tudatos, nem tudatos, információs és érzelmi tapasztalatból egybeépülő, folytonosan gyarapodó, gazdagodó sajátos pszichikus képződmény” (2015, 219. o.). Ebben a történelemtanításnak nagy szerepe lehet.

De meg is fordíthatjuk a kérdést: nem a tapasztalat igazolja Pataki állítását? S ennek fényében többet kellene (lehetne) tenni egy toleráns nemzeti érzés erősítéséért. A nemzettudat káros kinövésének gyomlálgatása is fontos, de ha nem vetünk, csak gyomlálunk, végül nem lesz semmink.

2. Ha az iskola felől közelítünk, újabb szempontok jöhetnek. Kongruens személyiség-e a tanár? Ha igen, akkor a diákok rajta keresztül azonosulnak a tantárggyal (s ezen keresztül esetleg az állami szándékkal is), ha nem, akkor fordítva. Ha a tanár elutasít valamilyen központilag előírt szemléletet, és a saját belső tanterve szerint tanít, akkor sem érvényesül az állami célrendszer.

Milyen egyéb hatások érik a tanulókat? Ha a családban vagy baráti körben másként értékelik a történelmet, mint az iskolában, a diák válaszáig el kerül, és eldönti, kinek ad hitelt. Erre számtalan példát említhetnénk, álljon itt az észteké: a hivatalos szovjet történelemtanítás hiába állította („verte a gyerekek fejébe”), hogy Észtország 1940-ben önként csatlakozott a Szovjetunióhoz, a diákok nem hitték el (Kinyó, 2005, 119–120. o.).

3. A történelemtanár (vagy a tanárok egy része) olvassa a szakirodalmat, azon belül Gyáni írásait is. Felhasználja meglátásait, igazat ad nekik, vagy éppen elveti azokat. Így maga Gyáni Gábor is a „tekintélyt parancsoló intellektuális igyekezetével kiszolgálja a hitszerű vélekedéseket” (Gyáni 2015, 63. o.), akár akarja, akár nem. Ha úgy akarja, védekezhet ez ellen, pl. „szigorúan bizalmas, csak belső használatra” felirattal látja el könyveit, vagy csak a történelemtanárok elől zárhatja el azokat. (De ez csak tréfa...)

4. A nemzet mellett más közösségekkel is lehet azonosulni, és ezeket a kötelekeket is erősítheti a történelemtanár. Ilyen például a szűkebb (város, falu) vagy tágabb lakóhelyhez (megye, régió) vagy egyházi közösséghez tartozás érzése. De az európai identitás is; ennek lehetőségeiről és gondjairól is olvashatunk Gyáni Gábortól értékes gondolatokat (2016, 297–298. o.).

Milyen egyéb hatások érik a tanulókat? Ha a családban vagy baráti körben másként értékelik a történelmet, mint az iskolában, a diák válaszáig el kerül, és eldönti, kinek ad hitelt. Erre számtalan példát említhetnénk, álljon itt az észteké: a hivatalos szovjet történelemtanítás hiába állította („verte a gyerekek fejébe”), hogy Észtország 1940-ben önként csatlakozott a Szovjetunióhoz, a diákok nem hitték el (Kinyó, 2005, 119–120. o.).

Irodalomjegyzék

- Gyáni Gábor (2014): *Kollektív emlékezet vagy történetírás?* 2016. július 25-i megtekintés, <http://www.tte.hu/toertenelemtanitas/toertenelemtanarok-oroszagos-konferenciaja/7843-gyani-gabor-kollektiv-emlekezet-vagy-toertenetiras>
- Gyáni Gábor (2015): A történetírás és a történelemtanítás konfliktusa. *Iskolakultúra* 25. 7–8. sz. 62–67.
- Gyáni Gábor (2016): *A történelem mint emlékmű.* Pesti Kalligram Kiadó, Budapest.
- Kinyó László (2005): A narratív készség fejlődése és szerepe a történelemtanításban. *Magyar Pedagógia* 105. 2. sz. 109–126.
- Nora, P. (2010): *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok.* Napvilág Kiadó, Budapest.
- Nora, P. (2014): A politikától veszélyeztetett történelem. In: Szász Anna, Zombory Máté (szerk.): *Transznacionális politika és a holokauszt emlékeztörténete.* Befejezetlen Múlt Alapítvány, Budapest, 51–65.
- Pataki Ferenc (2011): *A varázsát veszített jövő.* Noran Kiadó, Budapest.
- Pataki Ferenc (2015): *Nemzet és baloldal.* Noran Kiadó, Budapest.
- Szűcs Jenő (1974): *Nemzet és történelem. Tanulmányok.* Gondolat Kiadó, Budapest.

Jegyzetek

¹ „A megismerési szkepszis eluralkodása, ismerjük el, racionális megfontolásokon nyugszik. Ez azt jelenti, hogy a posztmodernként számon tartott és egyébként sokban meggyőző megfontolások ismeretében szinte lehetetlen újból komolyan hitet tenni a 19. századi pozitivistá, naiv realista, a megismerési objektivitás eszményével feltétlenül azonosuló történeti identitás mellett. Úgy megrendült ez a történeti ars poetica az utolsó néhány évtizedben, hogy minden olyan törekvés hiteltelen lenne, amely a hagyományos történeti pozíció visszaállítását tűzné célul maga elé” (Gyáni, 2014).

² „A nemzet tanítását tűzi célul maga elé, vagyis az emlékezetben élő hagyomány kiigazítását és gazdagítását, és minden kritikai szándéka ellenére, ennek a hagyománynak az elmélyítését szolgálja. A múltbeli előzmények áttekintése révén végeredményben az identifikáció megerősödéséhez járul hozzá. A történelem és az emlékezet tehát összeolvad: a történelem az emlékezet hiteles változata” (Nora 2010, 315. o., idézi Gyáni, 2015, 65. o.). Ugyanakkor Nora ennek veszélyeire is felhívja a figyelmet (Pierre Nora 2014).

³ „A történelemtanítás eredendően az állampolgári nevelés szolgálatában áll, tehát meghatározott értékek közvetítésére és berögzítésére irányul, egyszóval: identitáspolitikai funkciót teljesít. Ugyanakkor egyfajta tárgyi tudással is felvértezi a diákokat nemzetük, valamint a tágabb világ múltjáról. A történeti

kutatást azonban nem okvetlenül ez jellemzi, még ha a nemzeti történetírások fontos szerepet tölthettek is be a múltban (és töltenek be ma is) a közösségi, a nemzeti identitás konstruálásában és fenntartásában. Látszólag nincs tehát döntő különbség e tekintetben kutatás és oktatás között. Csakhogy: a történetírás állítólag tudomány, következésképpen alá van vetve a racionális megismeréssel szembeni szigorú követelményeknek. Ilyenformán nem az képezi tehát az egyedüli dolgát, hogy tekintélyt parancsoló intellektuális igyekezetével kiszolgálja a hitszerű vélekedéseket. A történeti igazság már ez okból sem feltétlenül felel meg a helyesnek tartott közösségi viselkedés és gondolkodásmód követelményének, amely történelmi referenciák felidézésével szeretné magát igazolni” (Gyáni, 2015, 63. o.; erről még lásd Gyáni, 2016, 21. o.).

⁴ Bár szerinte ez nem csak spontán érdeklődés, „Trianon fentről is szított kultuszát” említi a történeti (Gyáni, 2016, 22. o.).

Czeglédi Sándor

Bethlen Gábor Református Gimnázium
Hódmezővásárhely

KRE BTK Tanárképző Központ
Szak módszertani Csoport